

РОЗДІЛ IV

Рекреаційна географія і географія туризму

УДК 379.851(075.8)

**Андрій Калько,
Олександр Інкін**

Роль учнівської та студентської молоді у становленні й розвитку спортивного туризму в Україні

У статті проаналізовано ретроспективу формування спортивного туристичного руху на прикладі гірського туризму серед учнівської молоді на теренах сучасної України. Перераховано низку чинників, які заважають ефективному функціонуванню молодіжного туризму в умовах сучасного глобалізованого світу. Наведено перспективні способи покращення ситуації, спираючись на піввікову етапність формування туристично-спортивного краєзнавства.

Ключові слова: туризм, туристична інфраструктура, туристична діяльність, учнівська молодь, туристично-спортивний рух.

Постановка наукової проблеми та її значення. По-дитячому допитливе людство з незапам'ятних часів звертало свій зацікавлений погляд на таємниче, загадкове і недосяжне царство природи. Щодалі з плином часу, тим сміливіше ставала людина на герць зі спекою і холодом, піднімалася на сніжні велетні й опускалася до глибоких печер. Подібні процеси відбувалися і на територіях історичної України. Накопичена з часом потреба об'єднати зусилля багатьох людей для проходження маршрутів та обміну набутою інформацією привела до створення у 1890 р. Кримсько-Кавказького гірського клубу (ККГК), правління яким розмістилося у відомій Південній Пальмірі Російської імперії – місті Одеса. Ця подія започаткувала розвиток спортивного туристичного руху в Україні.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Дослідженням історичної ретроспективи формування і розвитку туристичної галузі в Україні присвятили свої праці А. В. Кузишин [3], В. Ю. Січинський [7], Л. М. Устименко [8], І. Ю. Афанасьєв [8], В. К. Федорченко [9], Т. А. Дьорова [9], В. А. Квартальнов [2] та багато інших вітчизняних і зарубіжних науковців. Однак питання, які торкалися ретроспективи функціонування на теренах нашої держави саме молодіжного гірського (зокрема і геологічного) різновиду туризму, недостатньо висвітлені в науковій літературі й нині. Тому актуальність цього дослідження для географічної науки не підлягає сумніву.

Мета статті – здійснити комплексний аналіз чинників формування учнівського і студентського гірського туризму в Україні для вироблення рекомендацій щодо створення належної науково-методичної бази туристичного освітнього продукту.

Відповідно до мети поставлено такі **завдання**:

- розглянути наявні історико-географічні уявлення про молодіжний гірський туризм на теренах нашої держави;
- проаналізувати особливості методологічних підходів;
- обґрунтувати параметри учнівського і студентського туризму.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Кримсько-Кавказький гірський клуб (ККГК) усього лише за кілька років свого існування досяг значних успіхів. Зокрема, були споряджені декілька учнівських екскурсій до Криму, організована артіль провідників туристичних груп, отриманий дозвіл на видання власного журналу [10]. Розгорнута

клубом енергійна робота не могла не зачепити навчальних закладів. Наявність спеціалістів із геодезії, картографії і геології, які могли б значно надихнути молодь, поживавити діяльність ККГК і науково обґрунтувати майбутні подорожі, привернула до себе увагу правління гірського клубу. Підсумком спільної роботи стало проведення експедицій і різноманітних походів, які дали змогу сформувати актив мандрівників серед студентів та викладачів. Таким чином, діяльність ККГК проходила не тільки в туристично-екскурсійному, а й в освітньому напрямі.

Слід зазначити, що біля керма клубу перебували зазвичай одні з найкращих представників інтелігенції та видатні діячі науки, які керувалися у своїй роботі засадами гуманізму і меценатства. Зокрема, туристична учнівська молодь була звільнена від сплати членських внесків, мала 50-відсоткові пільги під час пересування пароплавами й отримувала можливість безкоштовного перебування в гірських притулках.

Подальший розвиток самодіяльних туристичних і краєзнавчих мандрівок в Україні пов'язаний зі новоствореним Російським товариством туристів (РТТ) [7]. Після Жовтневої революції, протягом 1924–27 рр., товариство декілька разів зазнавало реорганізації та змінювало свою назву, доки у 1930 р. на основі РТТ не було створене Всесоюзне добровільне товариство пролетарського туризму та екскурсій (ТПТЕ). Уже в 1936 р. ТПТЕ ліквідовано, а питання, пов'язані з туризмом й екскурсіями в Радянському Союзі, були передані до відання Всесоюзного комітету по справах фізичної культури і спорту.

У 1949 р. туризм увійшов до Єдиної спортивної класифікації СРСР, а його різновиди почали відноситися до неолімпійських видів спорту. Це спричинило до потужного розвитку маршрутно-кваліфікаційних комісій (МКК) та розробки класифікації походів. На початку 50-х років минулого століття один за одним у великих містах Союзу створювалися туристичні клуби. При цьому активну участь в їх організації та функціонуванні брали навчальні заклади усіх рівнів. За наявності приміщень для занять туризмом, значної фінансової підтримки з боку профспілкових комітетів і, що найголовніше, величезної кількості активних учнів і студентів почав формуватися потужний масовий спортивно-туристичний рух колишнього Радянського Союзу.

Протягом 1976–1977 рр. при радах із туризму та екскурсій створюються Федерації туризму, котрі почали очолювати усю організаційну роботу з проведення спортивних походів. При Федераціях, у свою чергу, формуються комісії з конкретних видів туризму, які організують школи з підготовки до туристичних мандрівок, різноманітні змагання і зльоти [8]. Активний розвиток отримують дитячо-юнацькі станції, планові маршрути і спеціальні туристичні бази. Крім цього, указами Міністерства освіти СРСР для низки спеціальностей гірничо-геологічного та фізкультурного профілю туристична підготовка була введена до складу обов'язкових дисциплін. Таким чином, на початку 1980-х років самодіяльні туристичні мандрівки, завдяки енергійній діяльності Федерацій туризму, за сприяння державної політики та, найголовніше, небайдужості учнівської і студентської молоді, перебували на піку свого розвитку.

Розпад СРСР, який стався у 1991 р., ознаменувався майже повним припиненням туристичної діяльності не тільки на теренах України, а й на теренах колишнього Союзу. Звіти про походи, методичні вказівки і стендові ілюстрації були втрачені, а досвідчені гірські туристи, підкорювачі неприступних вершин «перекваліфікувалися» здебільшого на виконання будівельно-висотних робіт. Створення 1992 р. Міжнародного туристично-спортивного союзу не принесло очікуваного результату – на це вплинули соціально-побутові умови, які склалися на той час у нашій державі. Однак невгамовна прага до подорожей серед студентів приводила до утворення дрібних, подекуди аматорських груп однодумців для поїздок у гори. На жаль, досвід таких мандрівок мав почасти дуже трагічні наслідки, що було зовсім не дивно, зважаючи на брак спеціальної підготовки і досвідчених керівників.

На доволі повільне відродження спортивного туризму у перші роки після набуття незалежності Україною вплинуло декілька важливих чинників.

По-перше, з отриманням незалежності колишні республіки СРСР, а тепер суверенні держави, втратили традиційні райони подорожей.

По-друге, туристичні організації зруйновані і прийшли до цілковитого занепаду. Не вистачало кваліфікованих інструкторів.

І, мабуть, найголовніше, на заваді становленню спортивного туризму ставало тотальне зубожіння і низькі рівні заробітків у населення як важливого масового споживача туристично-рекреаційних послуг. Що ж могло б зарадити у цій ситуації?

Як і завжди в історії нашого народу врятував молодіжний запал і жага нового. У ці скрутні «шалені дев'яності» лише непоборне бажання учнівської молоді до активних подорожей стало стимулом для відродження самодіяльного туризму, і не лише гірського. Нерозвиненість туристичної індустрії та надзвичайно низьке матеріальне благополуччя студентства призводило до того, що для більшості з них спортивні маршрути ставали єдиною можливістю подорожей, своєрідною віддушиною в період кризи.

Поступово за допомогою тих, хто ще залишився не байдужим за період катастрофічних змін і зникнення інструкторського складу, почалося відновлення міських, університетських і дитячо-юнацьких туристичних клубів. Постала нагальна потреба у чіткому координуванні їхньої роботи, а це, у свою чергу, спонукало спортивних і громадських діячів до створення у 2000 р. Федерації спортивного туризму України [9].

Здавалося б матеріальну й організаційну проблеми, що заважали становленню молодіжного туризму, подолано. Однак на заваді краєзнавству стала нова, можливо, більш складна проблема – духовно-естетична криза, яка і формує світогляд сучасної молоді людини.

Тобто, незважаючи на відродження і подальший розвиток туристично-спортивного руху в нашій державі, система організації самодіяльних маршрутів ще й досі постійно стикається з гострою нестачею учасників і керівників мандрівок. Походи проводять переважно люди середнього і старшого віку, які отримали підготовку ще до розпаду Радянського Союзу. Основний контингент подорожей, що традиційно формувався серед учнівської молоді, нині є *надзвичайно пасивним* [2].

І це при тому, що для залучення молоді до туризму майже в кожному місті України працюють клуби, відповідні спортивні секції і тематичні дитячі центри; відповідні торгові точки донесхочу заповнені сучасним туристичним спорядженням; доступна безліч спеціальної літератури. На сьогодні студенти отримують стипендію, обсяг якої близький до прожиткового мінімуму, і мають п'ятдесятивідсоткову знижку на проїзд у залізничному транспорті. Активно організуються і функціонують школи з туристичної підготовки, семінари суддів, змагання і зльоти.

Таким чином, українська держава і Федерація туризму вживають вагомих заходів для фізичного і духовного здоров'я майбутнього покоління, проте на кількості молоді, яка бажає займатися спортивним туризмом, це не особливо позначається.

Сучасний глобалізований світ, наповнений цифровими технологіями та Інтернетом, погасив у багатьох учнів і студентів любов до природи, прагнення до романтики і пригод, замінивши його красивими картинками на моніторах комп'ютерів і різними «гаджетами». Віртуальне проведення вільного часу породило у молоді замкнутість, слабку волю і безініціативність, витіснивши непримхливість, постійність і витримку. Такий спосіб життя і слабка рухлива активність негативно позначаються на здоров'ї і спортивній формі молодих людей. Поєднання сформованих сучасними «примочками» рис характеру і фізичної підготовки не дає змоги величезній кількості учнівської молоді навіть і подумки уявити свою участь у гірських походах або краєзнавчих мандрівках.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Незважаючи на таку невтішну картину, є сподівання на доволі швидко зміну в Україні ситуації із коригуванням світогляду студентської молоді щодо занять спортивним туризмом і краєзнавством. До цього нас підштовхує прискіпливий аналіз історії злетів і падінь зацікавленості спортивним туризмом протягом понад півстолітнього часового відтинку. Протягом усього шляху свого становлення туристично-спортивний рух завжди спирався на навчальні заклади (університети, технікуми, училища, школи і позашкільні установи), де зосереджена велика кількість потенційних учасників походів та експедицій. Викладачі, використовуючи форми політико-виховної, оздоровчої, а частіше і професійної роботи, здатні залучити через самодіяльні подорожі до здорового способу проведення вільного часу величезні маси учнів. Створення системи підготовки туристів, що ґрунтується на взаємодії у роботі позашкільних, університетських і міських клубів, дає змогу розв'язати проблему заповнення вільного часу і здорового способу життя учнівської молоді. Велику користь принесе і залучення місцевих учнівських краєзнавчих формувань сільської молоді у місцях знаходження туристичних об'єктів. Прищеплена їм із дитячих років любов до природи і подорожей дасть змогу не лише повернути масовість туристичним заходам, а й загалом сприятиме зміцненню фізичного стану майбутнього покоління. Перспективи подальших досліджень пов'язані з детальнішим аналізом розвитку спортивного туризму в Україні в різні історичні періоди та участі молоді в туристичних походах і подорожах.

Джерела та література

1. Закалдаев Н. В. Пешком по Крыму: Перевалы горного Крыма. Вып. 2 / Н. В. Закалдаев. – Киев : Атика, 2005. – 260 с.
2. Квартальнов В. А. Орбиты «Спутника» : Из истории молодежного туризма / В. А. Квартальнов, В. К. Федорченко. – Киев : Молодь, 1987. – 152 с.
3. Кузишин А. В. Історія туризму : навч. посіб. / А. В. Кузишин. – Тернопіль : Вектор, 2011. – 316 с.
4. Литвинов Д. А. По пещерным городищам Крыма, по юго-западным яйлам : [Подробное описание, топонимика, история] / Д. А. Литвинов. – Днепропетровск : ЭЦ «Восхождение», 2004. – 176 с.
5. Попчиковский В. Ю. Организация и проведение туристских походов / В. Ю. Попчиковский. – М. : Профиздат, 1987. – 224 с.
6. Правила проведення туристських подорожей з учнівською та студентською молоддю України : Наказ Міністерства освіти України 06.04.99. № 96. [Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 20 травня 1999 р. за № 320/3613]. – К., 1999.
7. Січинський В. Ю. Чужинці про Україну. Вибір з описів подорожей по Україні та інших писань чужинців про Україну за десять століть / В. Ю. Січинський. – К. : Довіра, 1992. – 255 с.
8. Устименко Л. М. Історія туризму : навч. посіб. / Л. М. Устименко, І. Ю. Афанасьєв. – К. : Альтерпрес, 2005. – 320 с.
9. Федорченко В. К. Історія туризму в Україні / В. К. Федорченко, Т. А. Дьорова. – К. : Вища шк., 2002. – 195 с.
10. Чопп И. Л. Крымско-Кавказский горный клуб / И. Л. Чопп. – Одесса : Электра, 2000. – 96 с.

Калько Андрей, Инкин Александр. Роль учащейся молодежи в становлении и развитии спортивного туризма в Украине. В статье проанализировано ретроспективу формирования спортивного туристического движения на примере горного туризма среди учащейся молодежи на территории современной Украины. Перечислен ряд факторов, мешающих эффективному функционированию молодежного туризма в условиях современного глобализованного мира. Приведены перспективные пути улучшения сложившейся ситуации, опирающиеся на полувектовую этапность в формировании спортивно-туристического краеведения.

Ключевые слова: туризм, туристическая инфраструктура, туристическая деятельность, учащаяся молодежь, спортивно-туристическое движение.

Kal'ko Andrew, Inkin Aleksander. A Role of Student's and Student Young People is in Becoming and Development of Sporting Tourism in Ukraine. In this article the analysed retrospective view of forming of sporting tourist motion is on the example of mountain tourism among student's young people on the walks of life of modern Ukraine. Transferred row of factors which interfere with the effective functioning of youth tourism in the conditions of the modern globalized world. The brought perspective ways over of improvement of situation, leaning on semi-centennial stage of forming of tourist-sporting study of a particular region.

Key words: tourism, tourist infrastructure, tourist activity, student's young people, tourist-sporting motion.

Стаття надійшла до редколегії
29.07.2013 р.

УДК 911.3:333.003.622.232

Андрій Калько

Методичні та організаційні передумови відкриття освітнього напрямку підготовки 6.140103 «Туризм»

Проаналізовано низку організаційних та методичних чинників, які стали передумовою надання ліцензії на підготовку бакалаврів за напрямом 6.140103 «Туризм» галузі знань 1401 «Сфера обслуговування» Національному університету водного господарства та природокористування (НУВГП). Обґрунтовано наявні матеріальні та педагогічні передумови ефективного функціонування кафедри туризму в умовах реформування університету та окреслені резерви для надання якісних освітніх послуг. Наведено низку законодавчих та нормативних документів, які прийняли центральні й місцеві органи влади для покращення освітнього поля за напрямом

© Калько А., 2013